THE LITERALITY OF THE JUXTAPOSITION OF BLANCHOT, MAGRITTE AND DE CHIRICO

Patricia APOSTOL
University of Bucharest

Abstract: The irruption of resemblance is independent from the ressemblances inventory. Resemblance, as we propose here with the pretexts Blanchot, Magritte, de Chirico, is a a mode of action, not of passivity, of presence and not of representation. The literal operation of putting together heterogeneous, distant elements, becomes a mise en ressemblance.

Keywords: litterality, resemblance, enumeration, silence, Blanchot

Blanchot, pe de o parte, Magritte şi de Chirico, pe de altă parte, ca spaţii intermediare conectate într-un raport de interacţiune, sunt pretextele noastre pentru o abordare a asemănării indiferente asemănărilor, o asemănare antrenată de imperativul conexiunii şi antrenând o reţea de conexiuni în interiorul căreia Blanchot, Magritte şi de Chirico ca noduri devin asemănători. De la literalitatea ca eveniment al iruperii sensului la fiecare dintre cei trei, ne deplasăm spre literalitatea ca mod de manifestare al asemănării lor.

1. *Blanchot, Magritte, de Chirico* – o enumeraţie literală

Formula literală, spaţială a juxapunerii lui Blanchot, Magritte şi de Chirico este enumerarea lor. Sensul acestei formule nu este anterior ei, ci vine direct din experimentarea ei prin punerea în relaţie a elementelor Blanchot, Magritte, de Chirico. Această experienţă, care ia forma enumeraţiei, produce „recunoaşterea non-mimetică, ludică a literalităţii, aliaj tulburător şi stimulant de termeni ai căror « referenţi sunt totuşi fără legătură » ”[1]. Enumeraţia nu este o simplă operaţie retorică de marcare a coliziunii Blanchot - Magritte, de Chirico. Ea marchează coliziunea fără a fi însă expresia ei, un gest decorativ şi static posterior acesteia, ci unul productiv, dinamic: enumeraţia este însăşi formula conceptuală a coliziunii, simultană acesteia.

Prin enumeraţie alăturăm elemente deja alăturate: Blanchot, prin şarja vizuală, prin intensitatea pe care o cuvintelor, şi-i apropie pe Magritte şi de Chirico. A alătura prin enumeraţie elemente deja alăturate în afara enumeraţiei nu este un gest tautologic, ci o cartografiere, o punere în pagină a elementelor a căror apropiere, odată marcată, începe să se transforme în asemănare. Asemănarea pe care o avem în vedere este spaţiul de ecouri la care trimite apropierea dintre cei trei marcată prin enumerare. Această apropiere vine din asemănări inventariabile în jurul temei liniştii (Blanchot, Magritte şi de Chirico produc o tăcere logoreică.)[2] şi se dirijează spre asemănare: asemănări -> apropiere -> asemănare.

Povestirile lui Maurice Blanchot produc un tip special de imagine, complet diferită, în mecanismul ei de producere şi de menţinere, de imaginea literară, deşi are loc în „spaţiul literar”. Posibilitatea enumerării celor trei creatori este declanşată tocmai de absenţa, în povestirile sale, a unei restricţii: aceea de a nu putea vorbi despre imagine în literatură decât metaforic. Dacă într-un text realist aceasta restricţie este firească, organică descrierii (nu este nimic revoltător în a califica metaforic drept „imagine” interiorul unei camere, înfăţişarea unui personaj), în povestirile lui Blanchot ea este pusă sub semnul intrebarii.

[1] Anne Sauvagnargues, în prefaţa la François Zourabichvili, *La Littéralité et autres essais sur l’art* , Paris, PUF, 2011, p. 27

[2] Nu ne vom ocupa aici de problema asemănărilor lor, ci urmărim problema asemănării.

BDD-A22064 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:35 UTC)

Intr-un text realist si chiar hiperrealist, obiectele sunt evocate și, astfel, îndepărtate de cuvintele care le poartă. Această îndepărtare a obiectului de cuvîntul său provoacă îndepărtarea cititorului de imagine. În spațiul gol (al indepărtării) dintre cuvant și obiect se deschide o încercare de păstrare a apropierii lor: cititorul indepartat de imagine nu mai poate decât să-și imagineze obiectele. Imaginația vine tocmai să remedieze absenței imaginii, însă nu poate recupera imaginea, căci intervine între cititor și text tocmai ca o recunoaștere și o consolidare a pierderii imaginii. Cititorul îndepărtat (mai întâi, de imaginea literară, adică de textul evocator de obiect, iar apoi de obiectul însuși, absenteificat prin textul evocator) nu poate să citească și să privească fără să-și imagineze; el pierde pasivitatea sa de cititor-privitor, o pasivitate activă, încercând să readucă imaginea, printr-o activitate pasivă.

În povestirile lui Blanchot, obiectele sunt, dimpotrivă, invocate, ceea ce le prezentifică, în configurarea unor imagini *ca* la Magritte și de Chirico.[3] Disponibilitatea de a nara și a figura a acestor texte este deja orientată spre eșec (un eșec râvnit) ; ele *reușesc să eșueze* în a arăta cu adevărat, rămânând abstracte. Literal ar fi, așadar, tocmai un text a cărui tăcere ca exigență ultimă nu este urmarită pentru ea însăși, ci ignorată și recuperată tocmai prin deturnare, prin logoree. Povestirile lui Blanchot nu dau nimic de imaginat, tocmai pentru că, invocând obiectele, le aduc deja în vizualitatea și vizibilitatea lor.

2. Blanchot - Magritte, de Chirico: o asemănare literală

Întrebându-ne asupra statutului special al imaginii în povestirile și romanele lui Maurice Blanchot, am putea urmări schimburile dintre Blanchot, pe de o parte, și Magritte și de Chirico, pe de alta parte, ecouri care nu apar ca manifestări ale asemănărilor, ci ale asemănarii produse prin însăși punerea lor laolată, adică ale *punerii* lor *în asemănare*. Studiul acesta nu îi vizează pe Blanchot, pe Magritte și pe de Chirico, nu vizează operele lor în importanța lor intrinsecă, într-o logică a descoperirii literalității fiecăreia și a demonstrației asemănarilor lor, ci propune conexiuni ale singularităților, într-o logică productivă, fiind orientată spre relațiile lor, spre fluxul care-i cuplează pe aceștia într-un raport de interacțiune. Avem în vedere, așadar, nu trei elemente (B – M – C), ci cu două raporturi între aceste trei elemente: B – (M – C).

Sub violența întâlnirii cartografiate prin enumerație are loc asemănarea lor. Enumerația marchează acea recunoaștere aristotelică, surpriza fascina(n)tă a unei „recunoașteri non-mimetice”[4], a unei recunoașteri inaugurale, construite: nu recunoașterea unui conținut prealabil, ca întoarcere spre un deja-văzut care ar fi reflectat, ci un gest care survine, evenimentul unui raport de asemănare care se instaurează indiferent de prezența sau absența asemănarilor.

Operația de producere semantică - pe care Ricoeur o numește metaforă! - redistribuie aceste predicate fără legătură dar puse în legătură: acestea nu-și schimbă doar proprietățile, ci se transformă ele însele, observă Anne Sauvagnargues[5]. Deplasându-ne spre operația pe care o presupune asemănarea, am putea spune că asemănarea nu este rezultanta inventarului asemănărilor elementelor (comunicarea între proprietățile lor), ci se instaurează prin însăși metamorfoza unui element în celălalt. Asemănarea este deci o operație care se constituie nu prin ceea ce posedă elementele ei, ci prin ceea ce ele devin; altfel spus, urmând-o pe Anne Sauvagnargues în definirea literalitatea la Zourabichvili, asemănarea ar fi o operație care nu

[3] Asemănarea este o consacrare a distantei, a categoriilor ireconciliabile: calificand doua lucruri drept asemanatoare le pastram in implicitul diferentelor lor. Nu ne vom ocupa însă aici de diferența pe care o produce asemănarea.

[4] François Zourabichvili insistă asupra acestei recunoașteri non-mimetice, ca operație de devenire, un joc constituant între predicate care capătă sens în chiar cursul acestei operații.

[5] În prefața la François Zourabichvili, op. cit., p. 27.

BDD-A22064 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:35 UTC)

ține de contaminarea proprietăților, ci de imanența producerii sensului ca eveniment: sensul nu este anterior actului de gîndire, ci, dimpotrivă, este rezultatul lui. Această distribuție a sensului ca eveniment în care ar consta, după Zourabichvili, literalitatea, este totodată nucleul asemănării, dar nu pentru că asemănarea și literalitatea ar fi două câmpuri tangente sau secante, ci în calitatea lor de câmpuri concentrice.

Mai întâi, evenimentul trebuie înțeles nu ca faptă reală care se petrece, ci, așa cum spune Anne Sauvagnargues, în calitatea lui de putere problematică de reconfigurare a câmpului; apoi, nu trebuie văzut fenomenologic în unicitatea lui, în perpetuul început al lui același, în schimbarea decisivă, ci în multiplicitatea lui, în „vertijul rupturii", ca pentru Deleuze și Foucault, în imposibilitatea lui de a schimba ceva, din moment ce „el *este* schimbarea absolută.[6]

Blanchot, Magritte si de Chirico literali

Ne vom deplasa atenția de la formula binară a raportului dintre Blanchot, pe de o parte, și Magritte și de Chirico, pe de altă parte, la o formulă ternară, prin care vom urmări literalitatea la fiecare dintre cei trei. Odată ajunși în punct - al descrierii modului de funcționare a elementului comun – ne vom confrunta cu evidența de a citi elementul comun în invaliditatea lui, într-o teorie a asemănării.

3.1 Blanchot literal

„Literalitatea" este un concept pe care textele lui Blanchot însele ne obligă să-l regândim, detașându-l de abordările lingvistice, pragmatice si stilistice care asimilează literalul denotației, sensului propriu (opus celui figurat). Ne vom apropia așadar de abordările deleuziene din *Mii de platouri, Kafka. Pentru o literatură minoră*, din postfața (intitulată "Bartleby ou la formule") cărții *Bartleby* de Melville, din cursul său din 27 mai 1980, unde insista împotriva interpretării delirului președintelui Schreber. Dacă Fontanier, Max Black, I. A. Richards, Barthes, Ricœur, Todorov, Kristeva nu au în vedere un literal autonom, ci numai un literal ca anticameră a conotației, Deleuze renunță la cuplul *sens propriu - sens figurat*, interesat de un literal pe care îl plasează dincoace de distribuția duală a sensului. Această abordare este importantă pentru că scoate literalul de sub incidența ne-literarului.

Câmpul literalității nu are o definiție, ci mai multe definiții care conlucrează, acumulându-se pe măsură ce îl investigăm. Ne vom ocupa aici doar de una dintre acestea : în linia lui François Zourabichvili din *Litteralité et autres essais sur l'art* (dar și din câteva articole), putem să definim provizoriu literalitatea ca fiind „proximitatea cuvinte-lucruri" și să o circumscriem prin conceptul de *mots-choses*: cuvintele instaurează direct, violent și naiv o lume.

Dacă Blanchot scrie „închidere", trebuie să citim „deschidere", dacă el scrie „schimbare", ne face să citim „nici cea mai mică schimbare", dacă scrie „natural" sau „familiar", ne face să citim „ciudat", chiar „monstruos", dacă scrie „opacitate", citim „lumină orbitoare", dacă scrie „a nu vorbi", citim „a vorbi" sau „mai puțin decât a nu vorbi", dacă scrie „liniște", avem de citit „angoasă", dacă scrie „apropiere", „înaintare", acem de citit „îndepărtare", „recul". Ce se întâmplă? Avem de-a face cu o scriitură consacrată lecturii, dar nu în sensul lui „ a scrie pentru a fi citit", ci : Blanchot, scriind un cuvânt care-și convoacă contrariul pentru ca cititorul să aibă de-a face cu acest contrariu este tocmai un autor ce renunță la autoritatea sa pentru a autoriza cititorul. Un cuvânt scris este un cuvânt căruia

[6] Ibidem, p. 35

BDD-A22064 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:35 UTC)

Blanchot îi epuizează tot spectrul de intensități semantice prin simplul gest de a-l arăta, este un cuvînt epuizat, violat, care nu mai poate funcționa pentru el însuși, ci numai ca un cuvânt-instrument declanșându-și contrariul. De fapt, Blanchot nu atribuie cuvântului un alt sens, un sens pe care cuvîntul nu îl are deja ci, exploatându-l, îi găsește dualitatea semantică și se instalează pe prag. Dinspre acest prag, un cuvânt scris (ales, vizibil), în loc să se refere la o lume, își cheamă/atrage imediat contrariul rezonant. (Avem de-a face cu un raport de la cuvânt la cuvânt în interiorul aceluiași cuvânt.) Acest contrariu este cel care invocă lumea, referentul:

cuvânt scris (vizibil) -> contrariul său -> lume

Cum reușește Blanchot să-l facă pe cititor să citească „deschidere" în „închidere" (*în*, nu *în loc de*) ? Cuvîntul scris de Blanchot este un cuvânt declanșat, la rândul lui, prin parcurgerea întregului spectru semantic al unui cuvânt anterior acestuia, al un contrariu inițial; acest cuvânt scris este contrariul cuvântului care l-a convocat să apară în pagină, este *celălalt* vizibilizat. A da de citit „deschidere" în cuvîntul „închidere" este a se întoare spre deja-contrariu, spre acel cuvânt care, odată parcurs spectrul său semantic, a antrenat cuvântul scris „închidere" și pe care cititorul îl recuperează în procesul său de investire semantică pe dos, proces inițiat de Blanchot însuși și căruia cititorul nu-i poate scăpa:

deja-contrariu (invizibil) – cuvânt scris – contrariu (invizibil) - lume

Cum putem afirma literalitatea unui text ale cărui cuvinte le considerăm ca declanșate de și declanșîndu-și contrariul ? Cum rămâne cu literalitatea dacă avem de citit „închidere" acolo unde este scris „deschidere" ? Așa cum arătam mai sus, contrariul nu înlocuiește cuvântul scris, venind din altă parte, ci, venind din cuvîntul scris, îl dublează. Deocamdată vom spune că literalitatea acestui text scriitură-lectură stă în capacitatea cuvântului-contrariu de a anima imediat lumea (capacitate auctorială-lectorială) : autorul este cel care îl provoacă pe cititor să anime lumea – în sensul a ceea ce am afirmat mai sus. Cuvântul scris pentru a fi citit drept contrariu, odată citit în dualitatea lui, convoacă imediat lumea.

3.2 Magritte literal

Parti pris-ul figurativ al lui Magritte, restituindu-ne fidel aparențele obiectelor, produce o explozie a obiectului, în timp ce acesta se opacizează (tace). Violarea raporturilor de mărime, poziţie, perspectiva, lumina, alternanta ne introduce, așa cum spune Breton, într-o „figurare secundă"[7], care permite „să conjugi dintr-o aceeași privire" sensurile propriu si figurat. Operaţia de re-obiectivare a obiectelor, prin exploatarea obiectului familiar, antrenează o dezgolire a acestuia: sensul figurat ii devine natural, propriu, plasându-ne in literalitatea textelor lui Blanchot. De altfel, funcţia acestor obiecte familiare este de a produce ceea ce Magritte numeşte „imagini poetice vizibile".

3.3 De Chirico literal

De Chirico recuperează, de asemenea, statutul original al obiectului. Atât apariția manechinelor lui de Chirico cît și irumperea statuară, rece, a figurilor blanchotiene, se înscriu in tema pietrificarii și a dimensiunii evenimentiale a spațiului: „a avea loc". Ca la Blanchot, tablourile lui de Chirico țin de o „spectralitate picturală", adică „efectul de stupoare produs prin logica discursului narativ si figurativ", spune Pierre Barucco, caracterizând aceasta ștergere a referințelor obișnuite drept un „avènement plutot qu'un événement".[8] Discontinuitatea sintagmaticș a spațiului literar blanchotian, privilegierea raporturilor

7 Andre Breton, *Le surréalisme et la peinture*, Paris, Gallimard, 1965, p. 347

8 Giorgio de Chirico, *Valori plastici*, aprilie-mai 1919, apud Pierre Barucco, *Le Fracas et le silence. Du Futurisme à la Métaphysique* de De Chirico, Marseille, Via Valeriano, 1993, p. 129

BDD-A22064 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:35 UTC)

paradigmatice corespund, la de Chirico, dislocşrii peisagiste în care discreția dezechilibrării spatiului (provenită, printre nefireascul compoziției în planuri înclinate) antreneaza un vertij topografic lejer și radical în același timp. De asemenea, suprafata nu este rezistentă, ci moale, confundându-se cu înăuntrul, ca în textele lui Blanchot, care au o substanță a suprafeței, o substan/ă superficială.

Concluzie : de la elementele literale juxtapuse la elementele juxtapuse devenind literale

În secțiunea precedentă am văzut că literalitatea este elementul comun care îi face pe Blanchot, Magritte și de Chirico să semene și, astfel, să se apropie. Acest drum firesc dinspre asemănare (privind un anume tip de liniște la cei trei – o liniște logoreică – care ar fi conceptualizat prin literalitatea) spre apropiere este însă bulversat, întrerupt de ceva: Blanchot dă cuvintelor o intensitate vizuală arătând brusc o imagine care nu este alteritatea obiectului ci un alt obiect, ceea ce-i cheamă brusc pe Magritte și pe de Chirico. Cu alte cuvinte, Blanchot și-i aprop(r)ie pe Magritte și de Chirico înainte de orice asemănare, în afara oricăror asemănări inventariabile : Blanchot, Magritte et de Chirico puși împreună încep să semene, adică să devină literali. Desigur, această literalitate *devenită*, sinonim al asemănării produse prin juxtapunere, este complet diferită de cea inițială care provoacă juxtapunerea. (Nu vom insista aici asupra ipostazelor literalității)

Așadar, Blanchot nu seamănă cu Magritte și de Chirico, ci trimite brusc la ei, *începe să* semene cu ei, deschizând liniile de conexiune, ceea ce creează asemănare. *Punerea în asemănare* i-ar plasa pe aceștia într-un raport de interacțiune contină care ar dubla raportul de „reprezentare" în care i-ar situa asemănările; astfel, putem urmări asemănarea dincolo de asemănările care, odată inventariate, o opresc.

De la o literalitate ca nume sub care așezăm problema sensului ca irupție, a liniștii antrenate de logoree, în evidența unei afirmații zgomotoase (opuse liniștii care ocultează – ermetice și ezoterice) și situăm astfel asemănările, ne îndreptăm spre o literalitate ca mod de manifestare al asemănării (indiferente față de asemănări, declanșatoare a diferențelor**)**. Trecem, de fapt, de la literalitatea lui Blanchot, a lui Magritte și a lui de Chirico, prin literalitatea formulei spațiale care-i apropie – enumerația – spre literalitatea juxtapunerii, sub acțiunea căreia elementele juxtapuse devin literale.

Bibliografie

BARUCCO, Pierre, *Le Fracas et le silence. Du Futurisme à la Métaphysique* de De Chirico, Marseille, Via Valeriano, 1993

BRETON, André, *Le surréalisme et la peinture*, Paris, Gallimard, 1965

DELEUZE, Gilles, et GUATTARI, Félix, 1975, *Kafka. Pour une littérature mineure*, Paris, Éditions du Minuit.

……..., 1980, *Mille plateaux*, Paris, Éditions du Minuit.

MELVILLE, Herman, *Bartleby*, Paris, Flammarion, 1989, postface de Gilles Deleuze

ZOURABICHVILI, François, *La Littéralité et autres essais sur l'art* , Paris, PUF, 2011

BDD-A22064 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:35 UTC)

Lucrări electronice și site-uri Internet

http://www.revue-klesis.org/pdf/F-Zourabichvili.pdf

www.2.univ-paris8.fr, - , La voix de Gilles Deleuze en ligne [en ligne] (Cours de Gilles Deleuze à Vincennes « Anti-Œdipe et autres réflexions », du 27/05/1980 – 1, transcription de Frédéric Astier : 37'33) ; disponible sur www.2.univ-paris8.fr/deleuze/article.php3?id_article=68 (consultat pe 13 februarie 2015)

*Acest articol a beneficiat de suport financiar prin proiectul ‚Rute de excelență academică în cercetarea doctorală și post-doctorală – READ", contract nr. POSDRU/159/1.5/S/137926, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin programul Operational Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013"

BDD-A22064 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:35 UTC)